

Villa van Waning in 1910: een ooggetuigeverslag

Een uitbundig gedecoreerd maar tot voor kort leegstaand gebouw in het oude Rotterdamse havengebied heeft een nieuwe bestemming gekregen. Het rijksmonument uit 1898 wordt café-restaurant. Het gaat om de “Villa van Waning”, vernoemd naar Jacob Isaac van Waning (1840-1917), de grondlegger van Van Wanings bouwbedrijven. De Villa aan de Nijverheidsstraat was zijn kantoor. Over de geschiedenis van de Villa en haar inwoners in die eerste jaren van de vorige eeuw is weinig bekend.

Maar er bestaat wel degelijk een bijzonder ooggetuigeverslag, in de vorm van een jeugdroman die in 1910 verscheen, getiteld “Huize Labor”. Daarin staat de Villa centraal, met haar bewoners de familie Gravelaar; in hen is de familie Van Waning te herkennen. De schrijfster is de dan 30-jarige Nannie van Wehl, pseudoniem van Susanna Reys¹. Zij kende het huis en de familie door haar huwelijk met Kees Lugten, die sinds 1903 bij de firma Van Waning werkte als gewapend-beton-specialist. In haar verhaal zijn feiten en fictie verweven, zoals dat hoort in een roman, maar de feiten zijn goed herkenbaar, mede met hulp van kennis uit andere bronnen². De gelijkenissen tussen de families Gravelaar uit het boek en de echte familie Van Waning zijn treffend. Dat Huize Labor een synoniem is voor Villa van Waning is evident. Nannie van Wehl is mijn oma. Haar leven en werk ken ik al van jongs af aan. Maar dat ‘Huize Labor’ over de ‘Villa van Waning’ en haar bewoners ging had ik tot nu toe nooit gezien. Tot nu dus.

Het verhaal.

Het verhaal “Huize Labor” speelt zich af in een huis bij de Nassauhaven. Het wordt bewoond door de cementsteenfabrikant Gravelaar en zijn gezin. Het reilen en zeilen van de familie Gravelaar staat centraal in het verhaal. Zoals in veel van haar werk beschrijft Nannie van Wehl de fysieke omgeving en zaken als kleding, interieur en tijdsbesteding natuurgetrouw. Hier zijn we echte ooggetuigen in een andere tijd. De levendige gesprekken tussen kinderen en volwassenen geven ook een interessante kijk op de maatschappelijke opvattingen van die tijd. De geschetste manier van leven zal de werkelijkheid

1 Zij had jaren als onderwijzeres gewerkt, en had al een tiental jeugdboeken op haar naam. Ook schreef zij geregeld in tijdschriften op het gebied van onderwijs en gezin.

2 O.a. informatie uit twee familiepublicaties van afstammelingen van Jacob Isaac van Waning (de zesde Jacob, volgens de familiedynastie).

van een welgestelde fabrikantenfamilie in Rotterdam rond 1900 dicht benaderen.

Bij het beschrijven van de sympathieke familie Gravelaar uit het boek verwerkt Nannie van Wehl ook ervaringen uit haar eigen leven en verwachtingen over haar eigen toekomst.

Waarom 'Huize Labor' de 'Villa van Waning' is

Het beroep is de sterkste aanwijzing: net als vader Van Waning is vader Gravelaar een "cementsteenfabrikant". Hij ontwerpt en maakt riolen, reclamezuilen en vloeren van cement en welputten, net als Jacob van Waning.

'Huize Labor' is een woonhuis, waarin de vader een werkkamer had. De 'Villa van Waning' was een kantoor. Vader van Waning woonde aan de Nieuwe Binnenweg. Maar voor het verhaal was het kennelijk gewenst beide levens – privé en zakelijk – samen te laten in de Villa

De romanfamilie en de echte Van Wanings hebben beide vijf kinderen, weliswaar met andere namen, behalve één: de oudste dochter heet in beide gezinnen Tine³.

Vader Gravelaar werkt hard en verwacht dat ook van zijn kinderen, jongens en meisjes: ze moeten later voor zichzelf kunnen zorgen. Zijn opvolging lijkt goed geregeld. Zijn dochter Tine is civiel-ingenieur, en zoon Herman is bijna afgestudeerd in hetzelfde vak. Tine hielp haar vader bij zijn werk, maar zal nu zij getrouwd is maar af en toe beschikbaar zijn. Herman zal zijn vader waarschijnlijk opvolgen, zo ging dat immers in die tijd. Dochter Mies wil rechten gaan studeren en dochter Ceciel zit op de Muziekschool. Dochter Wim zit nog op school en krijgt kritiek als ze niet de beste van de klas is maar nummer twee. In haar schuilt waarschijnlijk ook een ingenieur. Van de kinderen Van Waning is mij alleen bekend dat de beide zoons hun vader opvolgden in het bedrijf, maar zij waren niet opgeleid als ingenieurs.

De familie Gravelaar vertoont diverse kenmerken, die Nannie uit haar familie kende. Dochter Tine Gravelaar is juist getrouwd, en zij gaat wonen op een bovenwoning aan de Maaskade. Precies zo'n woning betrokken de Lugtens bij hun huwelijk in 1908. Hard werken was een harde leidraad van Nannies eigen ouders, die van eenvoudige afkomst waren. Susanna trouwt met een civiel-

3. Bij de romanfamilie Gravelaar zijn het Tine, Herman, Ceciel, Mies en Wim, bij de familie van Jacob van Waning en zijn vrouw Clementine Seyd zijn het Jacob, Karel, Tine, Toos en Helene. De leeftijd van de kinderen en hun ouders in het boek komt overeen met die van de Van Wanings ca. 10 jaar eerder.

ingenieur, een beroep dat in hoog aanzien staat bij de familie Gravelaar en door twee van hun kinderen gekozen wordt.

De Villa en zijn omgeving

Het gezin Gravelaar woont welbewust temidden van de eenvoudige woningen van hun fabrieksarbeiders, in tegenstelling tot andere fabrikseigenaars die in villa's elders in de stad wonen. Dat was bij Van Waning in het echt wel het geval: hij woonde met zijn gezin in een villa aan de Nieuwe Binnenweg. Zijn kantoor was de huidige 'Villa van Waning'.

De meisjes Gravelaar werden in hun buurt geregeld uitgescholden, maar daar trokken zij zich niets van aan.

“In de Röntgenstaat bespuwden een paar kleine jongens haar met uitgekauwde been en riepen: Nuf! Nuf! Breek je spillebenen niet, nuf! Ik ken jou wel, nuf! Je ben die juf van Lebòr!”

Maar dat gebeurde niet in de straat waar wij woonden want *“daar waren zij veilig: die werd geheel bevolkt door de arbeiders van Labor, en hun kinderen kenden de meisjes Gravelaar van een te goede zijde, om ze niet met blijdschap te begroeten”*.

De looproutes van de Nijverheidsstraat naar school of station, of zomaar om te wandelen worden uitgebreid beschreven, inclusief de verschillende bruggen en veerverbindingen. Ze genoten van het uitzicht over de rivier, de havens, het Witte Huis bij avond.

“Huize Labor” biedt enkele lyrische beschrijvingen van Rotterdam bij avond in 1910.

“En door de donkere balken en binten van de spoorbrug heen zie je op de voetbrug, die in het licht glanst als asfalt, het ontzettende verkeer, de mensen op en af gaan in langzame trekkende donkere stromen, de rijtuigen rijden voorzichtig aan en dan de trams aanschuiven langs de vonkengevende draden en hun rode lampen branden als noodseinlichten, en rood glijden twee smalle lichtbanen met ze mee over de rivier. O, de geweldige schoonheid van Rotterdam, dat is de Maas!”

Ook worden alledaagse gebruiken genoteerd, zoals de langaangehouden kreten waarmee bewoners van de Rijnaken, die aan land waren geweest en terug wilden naar hun schip vanaf de kant stonden te roepen, met de naam van hun schip: *“Johanna Maria – ho!”*.

De aankomst van arme vluchtelingen op het station en hun vertrek per schip naar Amerika maakt diepe indruk.

“Mannen met astrakanmutsen op ravenzwarte krullen, met bleke gezichten, donkere ogen en lange dunne zwarte knevels. Vrouwen met doeken om ’t hoofd, zodat er weinig van haar of gelaat te zien kwam, vrouwen in vale en armelijke kleren. Vele kinderen voerden ze mee en droegen ze zelf of lieten ze over aan de oudste broers of zusjes.”

Interessant is ook de beschrijving van een uitstapje op een mooie zondag. De kinderen gaan met vrienden de Nieuwe Maas richting Hoek van Holland, met een motorbootje van de familie en een paar zeilboten. Hun kleding wordt uitgebreid beschreven: de naam van de motorboot staat op de pet van de meisjes en de trui van de jongens. Zij zijn niet de enigen:

“Op het kalme, blauwe, heldere water dreven overal, links en rechts, verre en nabij, de ranke zeilbootjes, kleine en grote. ...Dat alle boten volle zeilen op hadden, omdat de bries zo gering was, verhoogde nog de schoonheid van het schouwspel.”

Af en toe passeerde een stoomschip. Met de motorboot voeren ze zelfs richting Scheveningen, maar na een middagslaapje bij de pier van Hoek van Holland kregen de zeilbootjes het moeilijk, want de wind viel weg. Maar dat werd opgelost. De motorboot trok enkele zeilbootjes terug naar de stad, en een sleepboot werd gehuurd om de overige 15 aaneengeregen jachtjes terug te slepen naar de Veerhaven.

Opvoeding en moraal

De Gravelaars worden omschreven als sociaalvoelend. Dat blijkt o.a. uit de activiteiten van moeder Gravelaar, die, samen met haar dochters, geregeld de arbeidersgezinnen in haar omgeving bezoekt, zo nodig een goed woordje voor hen doet bij haar man, hen sokjes brengt bij de geboorte van een kindje. Op het bezwaar van haar kennissen, dat die arme mensen meer zouden hebben aan een iets degelijkeners antwoordt zij; *“Och, het degelijke krijgen zij ook wel, maar één enkel weeldedingetje mogen ze toch best hebben! Eén enkel snoeperigheidje, zoals een rijke moeder er een mand vol van heeft!”*

De kinderen moeten een goed voorbeeld zijn voor anderen. Hard werken is belangrijk en zorgen de beste van de klas te zijn ook. Niemand mag opscheppen over de positie van zijn vader. Een klasgenote die dat wel doet

wordt belachelijk gemaakt. Weldoen komt vooral op het pad van de meisjes. Twee van hen begeleiden de vrouw en kinderen van een fabrieksarbeider, die een jaar aan een opdracht ver weg in Utrecht moet werken, naar hun nieuwe huis aldaar. De beschrijving van deze ongemakkelijke reis, met lastige kinderen, in rijtuigen, trein en veerboot, is heel levendig.

“De oudste bengel, vijf jaren, sterk en blozend, zat met stralende ogen rond te kijken, niet naar buiten – nee, hij bewonderde het inwendige van de koets zo vurig als was er veel meer te zien dan grauwbrown laken. Hij had nog nooit in ene koets gezeten! Even later in de trein: “Grote broer begon een beetje lastig te worden. Hij zag ook niets: aan weerszijden werd het gezicht benomen door wagons. Hij wou eruit, hij kon best zelf van de hoge treden afkomen, beweerde hij. Eventjes een beetje rondlopen!” Mies dreigt een agent te roepen. “Dit was olie op het vuur. Hij rolde achterover op de bank, sloeg onvervaard met handen en voeten en riep smalend: “Eén agent – voor mij zijn twee agenten nodig!” Toen de conducteur kwam, de kaartjes knipte en de deur dicht sloeg riep hij diep verontwaardigd: “Nou knipt-ie die mooie kaartjes stuk!”

Dochter Ceciël, die viool speelt, gaat uit eigen beweging langdurig een oude eenzame tante gezelschap houden. Haar beloning is onverwacht: zij krijgt een landgoed op Walcheren cadeau, maar laat daar ook mensen van profiteren die een verblijf buiten de stoffige stad nodig hebben⁴.

Wat was de bedoeling van deze roman?

Susanna had ervaring als onderwijzeres en richtte zich na haar huwelijk steeds meer op het schrijven, ook in diverse tijdschriften. De betrokkenheid bij het werk van haar man bleek uit een uitgebreid artikel van haar hand, met foto's, over “Gewapend beton” in het bekende pedagogische weekblad “School en leven” in 1910, het jaar waarin ook ‘Huize Labor’ verscheen. In 1912 volgde een soortgelijk artikel, ditmaal onder haar eigen naam, in “Op de hoogte”, een maandschrift “voor de huiskamer”. Daarin betuigt zij haar dank aan de Koninklijke Rotterdamse Betonijzermaatschappij Van Waning en Co., die alle foto's leverde.

Susanna vervulde hier dus in zekere zin een PR-functie voor de firma. In haar latere werk komt het onderwerp niet meer terug. Wel bleef zij haar leven lang

⁴ Dit verhaal is kennelijk geïnspireerd door een actualiteit in Zeeland: in 1909 wordt in Oostkapelle het zeehospitium/kindersanatorium Zonneveld geopend, gesticht door Lize van den Broecke, een rijke notarisdochter (informatie door mevrouw A. Frank, Oostkapelle).

een goede relatie onderhouden met diverse leden van de familie Van Waning, die ook bij haar in de buurt woonden.

Maar “Huize Labor” was voor Susanna meer dan een PR-verhaal voor Van Waning. Impliciet leverde zij zelfs milde kritiek op de familie door hen als minder sociaal gevoelig dan de Gravelaars af te schilderen. Haar eigen verwachtingen voor de toekomst speelden zeker mee. Na een lange verlovingstijd had zij haar jarenlange baan in het onderwijs moeten opgeven. Haar man had een prachtige baan bij Van Waning, en zij moest haar toekomst als schrijfster, maar met een kinderwens, nog vormgeven. In “Huize Labor” oefent zij met haar dilemma’s.

Informatie.

C.J.W. van Waning e.a.: “Vijf burgemeesters Van Waning en hun voorgeschiedenis”. Historische Uitgeverij Rotterdam 1988.

J.I.van Waning e.a.: “Vertrouwen in bouwen; de geschiedenis van vijf bouwende generaties van Waning”. Historische Uitgeverij Rotterdam 1992.

Over Susanna Reys zie: Els Kloek (samenst.): “1001 vrouwen in de 20ste eeuw”, Uitg. Van Tilt 2018.

S. Boef-van der Meulen: “Zij kon het schrijven niet laten”... Een overzicht van het oeuvre van Nannie van Wehl (schrijfstersnaam van Susanna Lugten-Reys (1880-1944)”. Capelle a/d IJssel 2016.